Náučný chodník Krupina – Uňatín – Čabraď

Kraj:	Banskobystrický
Okres:	Krupina
Geomorfologická jednotka:	Krupinská planina
Geologická jednotka:	sopečné pohorie
Chránené územie:	prírodná rezervácia Čabraď
Prístup:	1a) bus / vlak Krupina; 1b) bus Krupina, rázc. Bzovík / vlak Bzovík (pozri poznámky a plány nižšie)
Východisko:	1a) Krupina, Svätotrojičné námestie; 1b) Bzovík, žel. st.
Trasa:	1a) Krupina, námestie – rozhľadňa Vartovka (Stražavár, 378 m) – Bzovík – Uňatín; 1b) Bzovík, žel. st. – Uňatín; 2) Uňatín – Horný Badín – Čabradský Vrbovok – hrad Čabraď
Dĺžka, prevýšenie:	úseky 1a) a 2) spolu – 23,6 km, stúpanie 530 m a klesanie 490 m
Čas prechodu:	úseky 1a) a 2) spolu – 8 h
Počet zastávok:	všetky tri úseky spolu – 20
Náročnosť:	náročná trasa

Zameranie chodníka: prírodovedné, kultúrno-historické

Typ chodníka: samoobslužný, líniový, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: Trasa je zväčša súbežná s modrou turistickou značkou.

Rok otvorenia: 2003 – 2009 (v troch etapách)

Aktuálny stav: Informačné panely sú v dobrom stave.

Textový sprievodca: informačný leták

Kontakt: Občianske združenie Nádej v Uňatíne, Uňatín 81, 962 41 Uňatín, tel. 0905 498 405, 045 / 5512 574

Poznámky: (1) Trasa náučného chodníka má tvar Y. Dva variantné úvodné úseky z rôznych východísk – z Krupiny, námestia [1a] a kratší z Bzovíka, žel. stanice [1b] – vedú do styčného bodu v Uňatíne, ktorý je východiskom úseku 2. (2) Trasy úvodných úsekov (1a a 1b) vedú striedavo súbežne s modrou turistickou značkou a po miestnych cestných komunikáciách. (3) Trasa je zväčša vhodná i pre bicykle.

Upozornenie: Chodník bol budovaný etapovite a každý z troch úsekov má vlastné označenie ako i číslovanie informačných panelov.

Využiteľnosť pre školy

Náučný chodník je vhodný na terénne vyučovanie v záverečnej časti 2. úseku Čabradský Vrbovok – hrad Čabraď (7 km, prevýšenie: stúpanie 160 m a klesanie 170 m, 2,5 h). Odporúčame absolvovať tiež návštevu opevneného kláštora v Bzovíku, prípadne rozhľadne Vartovka v Krupine.

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Krupina. Okresné mesto na rieke Krupinica v severozápadnej časti Krupinskej planiny a predpolí Štiavnických vrchov na juhu stredného Slovenska. Jeho územie bolo osídlené už v kamennej dobe. Rozvoj osady na významnej obchodnej ceste je spojený s príchodom nemeckých kolonistov v 12. storočí. Mestské práva získala (spolu s Trnavou, Zvolenom a Banskou Štiavnicou) už v roku 1238, čím sa radí medzi najstaršie mestá na Slovensku. V roku 1244 sa stala slobodným kráľovským mestom. Význam mesta po prechodnom úpadku vzrástol v 16. storočí, keď sa stalo významnou protitureckou pevnosťou. Popri roľníctve sa rozvíjali remeslá (debnári, garbiari), mesto bolo dôležitým obchodným centrom. Jeho priemyselný rozvoj začal po vybudovaní železnice v prvej polovici 20. storočia. Medzi najvýznamnejšie pamiatky patrí rímskokatolícky kostol Narodenia Panny Márie, pôvodne románska trojloďová bazilika zo začiatku 13. storočia, goticky a barokovo ako aj na začiatku 20. storočia prestavaná. V centre mesta sa nachádza radnica z roku 1901, neskorobarokový trojičný stĺp z roku 1752 od kremnického sochára Dionýza Ignáca Stanetiho, klasicistický evanjelický a. v. tolerančný kostol z roku 1786 (veža bola dostavaná v roku 1829), zachované sú aj časti pôvodného mestského protitureckého opevnenia z rokov 1551 – 1564 tvorené múrmi a bastiónmi. V jednom z nich – v Tureckej bašte – je dnes amfiteáter. K významným rodákom patria o. i. básnik a evanjelický kňaz Andrej Sládkovič (1820 – 1872), prozaička, redaktorka, publicistka a priekopníčka emancipačného hnutia Elena Maróthy-Šoltésová (1855 – 1939) či spisovateľ a publicista Juraj Špitzer (1919 – 1995). **Múzeum Andreja Sládkoviča v Krupine** sídli v pôvodne neskorogotickom zemianskom dome, pod ktorým je spleť pivníc v dĺžke takmer 100 m a v ktorého záhrade rastú ruže svetoznámeho šľachtiteľa ruží Rudolfa Geschwinda (1829 – 1910; v meste pôsobil ako mestský lesník a je tu i pochovaný).

Vartovka. Historická kamenná strážna veža na východnom okraji Krupiny na vrchu Stražavár (378 m n. m.) v severozápadnej časti Krupinskej planiny so štvorcovým pôdorysom, vysoká 13 m. Vartovky boli budované najmä počas tureckého ohrozenia ako súčasť mestských opevnení. Krupinskú vartovku postavili pred rokom 1564. V súčasnosti je upravená a verejnosti voľne prístupná ako rozhľadňa – najstaršia na Slovensku – s drevenou ochodzou s výhľadom na Krupinskú planinu a Štiavnické vrchy.

Bzovík. Obec v západnej časti Krupinskej planiny juhovýchodne od Krupiny v údolí Čekovského potoka. Prvýkrát sa písomne spomína v roku 1135 – v kráľovskej listine sa uvádza meno zakladateľa tunajšieho benediktínskeho (neskôr premonštrátskeho) **kláštora**, župana Lamperta z rodu Hunt-Poznanovcov. Vznik kláštora a cirkevného feudálneho panstva medzi rokmi 1127 – 1131 podnietil hospodársky i kultúrny rozvoj regiónu. Obyvatelia obce sa zaoberali poľnohospodárstvom a chovom dobytka (už v 17. storočí sa tu konali známe dobytčie jarmoky). V 16. storočí kláštor Žigmund Balaša násilne zmenil na goticko-renesančnú **pevnosť** na ochranu Krupiny a stredoslovenských banských miest pred Turkami. Bolo vybudované mohutné opevnenie s vysokými múrmi, nárožnými baštami a vodnými priekopami, z vnútornej strany obydliami pre vojsko a hospodárske budovy. Po premene kláštora na pevnosť bol v obci okolo roku 1606 postavený rímskokatolícky kostol sv. Štefana, v ktorom sa zachovala neskorogotická kamenná krstiteľnica. V druhej polovici 17. storočia sa majiteľom kláštora – pevnosti stal jezuitský rád a ostrihomský seminár, v roku 1772 ostrihomské arcibiskupstvo, v roku 1908 prešiel do rúk súkromníkom, ktorí majetok rozpredali, objekt začal pustnúť, za druhej svetovej vojny bol silno poškodený. **Kláštorná pevnosť Bzovík** na plošine južne nad dnešnou obcou predstavuje jednu z najstarších architektonických pamiatok na Slovensku. Jej zrúcanina, na ktorej konzervácii sa podieľajú dobrovoľníci a obec, je verejnosti prístupná voľne, resp. za dobrovoľný príspevok.

Uňatín. Malá obec v západnej časti Krupinskej planiny južne od Krupiny v plytkom údolí Čekovského potoka, prítoku Krupinice. Prvá písomná zmienka je z roku 1311. Vznikla na majetkoch Huntovcov, neskôr patrila kláštoru Bzovík, po roku 1526 Balašovcom a Fáncovcom. V roku 1830 celá obec vyhorela. Obyvatelia sa popri poľnohospodárstve zaoberali výrobou dreveného náradia, košíkov a výšiviek, ešte v prvej polovici 20. storočia bolo rozšírené vyšívanie a paličkovanie čipiek tzv. hontianskeho typu a zdobenie kraslíc batikovou trubičkou. Nad obcou na mieste pôvodnej kaplnky sv. Ignáca z roku 1873 stojí rímskokatolícky kostol Krista Kráľa z roku 1957. Verejnosti je prístupný zrekonštruovaný **ľudový dom** s pôvodnou hlinenou pecou a hlinenou podlahou, zariadený pôvodným inventárom, dokladujúcim život v minulosti, so starou studňou a pecou na pečenie chleba.

Litava. Významný ľavostranný prítok Krupinice, pretekajúci celým svojím 48 km dlhým tokom západnú polovicu Krupinskej planiny. Pramení severovýchodne od Krupiny na plošine pod Javorkom vo výške asi 650 m n. m. na území Vojenského obvodu Lešť. Tečie smerom na juh, zahlbujúc sa do neogénnych tufov a tufitov, v ktorých južne od obce Cerovo vytvára na asi 5 km vzdušnej vzdialenosti východo-západného smeru päť hlbokých (miestami až 140 m) zaklesnutých zákrut až meandrov. Na ostrohu – skalnatom výbežku posledného zaklesnutého meandra – pri ústí Konštianskeho potoka sú zrúcaniny hradu Čabraď (heslo nižšie). Zo západného smeru sa tok stáča k juhozápadu, dno jeho doliny (niva) sa rozširuje, pri Plášťovciach tok vstupuje do kaňonovitej doliny Krupinice a pod obcou do nej ústi.

Čabraď. Impozantná zrúcanina hradu juhovýchodne od Čabradského Vrbovku uprostred Krupinskej planiny na ostrohu – skalnatom výbežku – posledného zaklesnutého meandra Litavy pri ústí Konštianskeho potoka. Jeho história sa spája so starším blízkym v 12. storočí zaniknutým hradom Litava, po ktorom prevzal názov i funkciu – ochranu významnej obchodnej cesty zo Šiah do oblasti stredoslovenských banských miest. V polovici 16. storočia sa stal dôležitou a odolnou protitureckou pevnosťou. Hrad vystriedal viacero majiteľov (Horvát, Fánči, Bakóc, Erdődi, Pálfi…). Poslednými boli Kohániovci, ktorí ho po vybudovaní sídla v Svätom Antone v polovici 18. storočia opustili. Nakoniec

pre náročnosť jeho údržby ho František Kohári dal v roku 1812 podpáliť a majiteľom panstva sa prostredníctvom sobáša s jeho dcérou stal knieža Ferdinand Coburg. V podhradí na nive Litavy sa až do polovice 20. storočia nachádzala obec, z ktorej sa zachoval kostol (kaplnka), niekoľko kamenných budov a náhrobníkov. Areál tvorí dolný hrad s vysokými múrmi s baštami a ruinou sýpky z 19. storočia a rozľahlé stredoveké hradné jadro (horný hrad) s ústrednou vežou, štyrmi baštami a hradným palácom. Celý areál hradu včítane širšieho okolia je súčasťou prírodnej rezervácie Čabraď (pozri samostatné heslo). O záchranu zvyškov hradu, jeho prieskum, propagáciu a sprístupnenie sa v spolupráci s obcou Čabradský Vrbovok od roku 1997 usiluje Združenie Rondel. Zrúcanina je verejnosti voľne prístupná.

Prírodná rezervácia Čabraď. Chránené územie juhovýchodne od Čabradského Vrbovku v Krupinskej planine vyhlásené v kaňonovitej doline Litavy s prevažujúcimi strmými svahmi v širšom území zrúcaniny hradu Čabraď v roku 1967 na ochranu mimoriadneho druhového bohatstva väčšiny našich plazov vrátane viacerých vzácnych chránených druhov, ako aj ostatných zložiek rastlinnej a živočíšnej ríše zahrňujúcich viaceré chránené a významné teplomilné druhy, resp. spoločenstvá skalnej lesostepi. Postupný ústup chránených druhov spôsobený zánikom obhospodarovania územia po opustení obce v podhradí hradu Čabraď brzdí aktuálny manažment územia – pravidelné odstraňovanie náletových drevín a kosenie lúk. Z plazov sa tu hojne vyskytujú napr. užovka obojková, u. hladká, u. stromová, jašterica zelená, j. múrová a slepúch obyčajný.

Krupinská planina. Geomorfologický celok, najjužnejšia súčasť vulkanickej oblasti Slovenské stredohorie, s veľmi svojráznym charakterom, vyčlenená zhruba medzi Šahami, Krupinou, Pliešovcami, Červeňanmi a Veľkým Krtíšom, s vrchovinovým až hornatinovým reliéfom. Ide o postupne deštruujúcu sa vulkanickú tabuľu vnútorne rozčlenenú zlomami na drobné hraste, ktorú budujú horizontálne vrstvy andezitových tufov, tufitov, pieskovcov, konglomerátov a brekcií, ktoré sa ukladali v neogéne v predpolí (dnes už erodovaného) stratovulkánu Javoria, a to najprv vo vodnom (morskom), neskôr v suchozemskom prostredí. Celkovo je jej povrch uklonený k juhu, najväčšiu výšku dosahuje na severe vulkanickými brekciami budovaný Kopaný závoz (775 m n. m.) severne od Senohradu. Južný strmý zlomový až 200 m vysoký okraj planiny nad Ipeľskou kotlinou je intenzívne rozrušovaný eróziou vodných tokov, medzi dolinami ktorých ostávajú vyvýšeniny charakteru tabuľových svedkov (pretiahnuté chrbty s plochým temenom). Potoky povrch tabule spätnou eróziou prerezávajú rôzne hlbokými (aj 200 m) údoliami, lokálne aj tiesňavovitými alebo kaňonovitými, a členia ju na čiastkové planiny. Na miestach s priepustnými vulkanickými či sedimentárnymi horninami sa strmé svahy týchto dolín stýkajú so širokými náhornými plošinami ostrými hranami. Inde, napr. na miestach s pokrývkou spraše, je územie postihnuté intenzívnou výmoľovou eróziou. Planina patrí povodiu Ipľa, má lúčovitú riečnu sieť s odtokom (napr. Krupinice, Litavy, Vrbovka, Plachtinského potoka či Krtíša) do Podunajskej pahorkatiny a Ipeľskej kotliny.

Obsah informačných panelov

[úsek 1a] Krupina – Vartovka – Uňatín (*cez Bzovík*)

1. Krupina mesto (*Krupina, námestie*)
2. Rieka Krupinica
3. Strážna veža Vartovka
4. Dolina Briačskeho potoka
5. Strelnica
6. Bzovík

[úsek 1b] Krupina – Uňatín

1. Úvodná tabuľa (*neďaleko žel. st. Bzovík*)
2. Stará vozová cesta
3. Príroda druhej etapy
4. Uňatínsky močiar
5. História a kultúra Uňatína

[úsek 2] Uňatín – Čabraď

1. Úvodná tabuľa (*Uňatín*)
2. Hostečná studnička
3. Močidla
4. História a kultúra Horného Badína
5. Svätý Janko
6. Príroda tretej etapy
7. História a kultúra Čabradského Vrbovka
8. Konské
9. História hradu Čabraď

Každá z troch etáp budovania, resp. každý úsek (1a, 1b a 2) náučného chodníka má vlastné označenie a číslovanie informačných panelov. Žiadne panely nemajú vlastný názov.

NÁUČNÝ CHODNÍK
KRUHNA-VANTOVKA- URATÍN

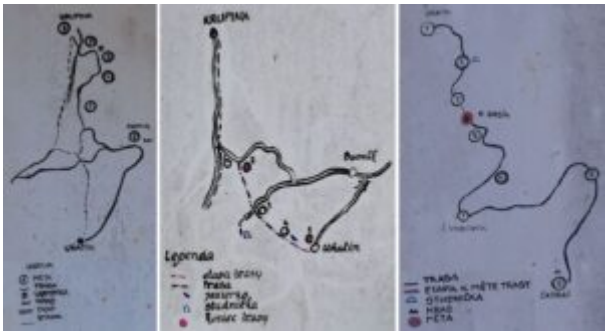

6
Pôdorys hradu Čabraď
1 - prvá brána s predsunutým priekopy
2 - štítová hradba - bastión
3 - druhá brána s prístavbou
4 - prvá bašta
5 - sýpka
6 - šiesta bašta
7 - druhá bašta
8 - bastión horného hradu
9 - hlavná veža
10 - východný palác
11 - západný palác
12 - vnútorné nádvorie
13 - veľké nádvorie
14 - tretia brána
15 - štvrtá brána
16 - severné nádvorie s baštou
17 - tretia bašta
18 - štvrtá bašta
19 - piata bašta

KRUPÁNA
Legenda

